תלמוד ירושלמי · מפרשים · שערי תורת ארץ ישראל · סדר נשים

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי סוטה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת ארץ ישראל על תלמוד ירושלמי סוטה

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-ארץ-ישראל-על-תלמוד-ירושלמי-סוטה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה א 4
הלכה ב 4
הלכה ד 5
הלכה ה 5
הלכה ו 5
הלכה ז 5
הלכה ח 5
הלכה י 6
פרק ב 6
הלכה א 6
הלכה ב 6
הלכה ד 7
הלכה ה 7
פרק ג 7
הלכה א 7
הלכה ג 7
הלכה ד 8
הלכה ה 8
הלכה ו 8
הלכה ז 9
הלכה ח 9
פרק ד 9
הלכה א 9
הלכה ג 10
הלכה ד 10
פרק ה 10
הלכה א 10
הלכה ב 10
הלכה ג 12
הלכה ד 12
פרק ו 12
הלכה א 12
הלכה ב 13
הלכה ד 13
פרק ז 14
הלכה א 14
הלכה ג 14
הלכה ד 15
הלכה ה 16
הלכה ח 16
פרק ח 17
הלכה א 17
הלכה ד 18
הלכה ה 18
הלכה ו 18
הלכה ט 18
הלכה י 19
פרק ט 19
הלכה א 19
הלכה ה 19
הלכה י 20
הלכה יד 20
הלכה טו 20

פרק א

הלכה א

[השלמות: **ר' יהושע אמר בשם ר' ליעזר**. — צ"ל: ר' יהודה אמר כו' (ע' תרומות פ"ד ה"י [מ"ג א'] דר' יהודה אמר בשם ר' ל[י]עזר ור' יהושע).]

ומ"ט דר' ליעזר כי מצא בה ערות דבר ערוה זו סתירה כו'. — צ"ל: כי מצא בה ערות דבר ערות דבר זה קינוי דבר דבר מה דבר כו' (פי' שמצא חוזר על "דבר" ולא על "ערות") בתנאים שהתנה עמה ע"פ אחרים מה מקיים ר' ליעזר ערות (פי' מפני מה הקינוי קרוי ערות) דבר שהוא מרגיל לבא לידי ערוה (כל זה איתא לפנינו למטה ושייך כאן) תני ר' יוסי ב"ר יהודה אומר כו' ואין מציאה בכ"מ אלא בעדים (פי' דהוא סבר דמצא חוזר על "ערות" ולא על "דבר" וערות היינו סתירה ולכך א"א ללמוד מעל פי שנים עדים יקום דבר אלא שלמד מענין "מצא") מה מקיים ר"ל דבר, ערוה שהיא באה מכח דבר (פי' שקינא לה קודם) עד אחד מניין שישקה (פי' דכתיב "כי מצא בה" משמע שמצא בעצמו דהיינו שראה אותה שנסתרה ועדיין לא ידענו אם משקה לר' אליעזר דמשנתנו בעד אחד שראה שנסתרה) כו' קרוב אע"פ שאינו כשר עכשיו כשר הוא לאחר זמן (פי' לשאינו קרוב אם יֵדע לו עדות) עד מפי עד כו' מ"ט דר' יהושע כי מצא בה ערות דבר ערות זו סתירה דבר זה הקינוי (כ"ה בבמדבר רבה פ"ט אות ל"ז) כי מצא אין מציאה אלא בעדים ומעלה בו בקינוי השיבו על דברי ר' יוסי ב"ר יהודה כו' לקנאות לה בעצמו ולהביא עדים כו' מה טיבה להיסתר לא אתיא דלא על דמתניתא הכל כו'.

זה אומר ראיתי ב' שערות בגבו וזה אומר ראיתי שערה אחת בכריסו ר' יוסי ברבי בון כו'. — צ"ל (כגירסת ק"ע וכן בכל ענין זה העיקר כגירסתו): שנים אומרים ראינו שערה אחת בגבו (פי' אבל בכריסו לא היתה שום שערה) ושנים אומרים ראינו שערה אחת בכריסו ר' יוסי ב"ר בון כו' (ויותר נראה דאלו שראו בגבה לא הביטו בכריסה ותולין שהיה בכל מקום ד' שערות ונשרה א').

הלכה ב

הא אם נסתרה עמו ולא דיברה אין סתירתה כלום דיברה אתא מימור לך כו'. —צ"ל: אין סתירתה כלום דרובא אתא מימר לך כו' (פי' "דרובא" יותר רבותא כפי סגנון הירושלמי, ונוסח שלפנינו שיבוש עתיק הוא שכבר היה לפני התוספות ע' בבלי ה' ב' ד"ה הא).

אמר לה אל תיכנסי לבית הכנסת נכנסת עמו. — צ"ל: אמר לה אל תיכנסי לבה"כ עמו אינה נכנסת עמו.

אמר לון סוטה מהיא א"ל רשות היחיד. — צ"ל: סוטה מה היא א"ל ספק רשות היחיד.

א"ר חיננא אפי' כרבנן דהכא אתיא היא בה קנסו ולא קנסו ביורשיה. —ע' מ"ש על זה ביבמות פ"י ה"א (עמ' 353).

הלכה ד

ועלי זקן מאד וגו' ישכיבון כתיב שהיו הנשים מביאות כו'. —צ"ל: ועלי זקן מאד וגו' שהיו הנשים מביאות קיניהן לטהר והיו משהין אותן חוץ לבתיהן והקב"ה מעלה כו' (וכעין זה הנוסח בב"ר פס"ה אות י"ג ומדרש שמואל פ"ז; וזה דאיתא לפנינו "ישכיבון כתיב" ליתא שם ושם וכן באגדת בראשית פמ"א, וזה היה כתוב מן הצד שהוסיף תלמיד אחד מן הבבלי שבת נ"ה ב' והכניסוהו הסופרים בפנים ע' מ"ש בפיאה פ"ז ה"ב, עמ' 28).

הלכה ה

קרייא אמר מקרין ואח"כ מבזין כו'. — צ"ל: קרייא אמר מים ועפר ואח"כ מבזין ומתניתא אמרה מבזין ואח"כ מים ועפר א"ר אילא כו'.

הלכה ו

[השלמות: **יבא כיי דאמר ר' כו'**. — צ"ל: **כיי דתנינן תמן** (שקלים פ"ד מ"ב) אמת המים כו'.]

הלכה ז

לצבות בטן ולנפיל ירך לבועל וצבתה בטנה ונפלה יריכה לאשה הדעת מכרעת כו'. — צ"ל: וצבתה בטנה ונפלה יריכה לאשה בתת ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה לאשה (ונשמט מן "לאשה" עד "לאשה") הדעת מכרעת כו'.

הלכה ח

[השלמות: **בז' מקומות כתיב לא תתחתן בם**. נראה שהם אלה: א) פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' ולקחת מבנותיו לבניך (שמות ל"ד ט"ו-ט"ז) ב) ולא תתחתן בם (דברים ז' ג'), ג) הכתוב בספר תורת משה וגו' לבלתי בוא בגוים האלה וגו' והתחתנתם בהם וגו' (יהושע כ"ג ו' ז' י"ב), ד) מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם וגו' (מלכים א' י"א ב'), ה) בנותיכם אל תתנו לבניהם וגו' (עזרא ט' י"ב), ו) להוציא כל נשים וגו' וכתורה יעשה (שם יו"ד ג') ו-ז) ואשר לא נתן בנותינו לעמי הארץ וגו' (נחמיה יו"ד ל"א) עוד שם (י"ג כ"ה) אם תתנו בנותיכם לבניהם וגו' [וע' ק"ע].]

ויברכהו ה' ר' חונא בשם ר' יוסי שהיתה תשמישו שוה לכל אדם כתיב ואנקמה כו'. — צ"ל: שהיתה תשמישו שוה לכל אדם וזרעו כנחל שוטף (כ"ה בבבלי יו"ד א') כתיב ואנקמה כו'.

כחרובית גדולה היה יכול בכידון. — צ"ל: יכול כלידון (פי' חטטין ע' מוסף ערוך ערך כלידון כ"כ הרד"ל בהגהותיו לבמדבר רבה פ"ט).

הלכה י

[השלמות: **כיון שהצדיקים מסתלקים כו' חד אמר זה ספר בראשית**. — דכתיב (בראשית כ"ו י"ח) ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם.]

פרק ב

הלכה א

מנחתה מלמד שהיא קדשה לשמה כשם שהיא קדשה לשמה כו'. — יש להחליף הגירסא וכצ"ל: מלמד שהיא קדשה לשמה ותני ר"ח ופליג כו' שותפותו של איש אלא הקומץ קרב לעצמו והשיריים קרבים לעצמן כשם שהיא קדשה לשמה כך היא קדשה לשמו ואלא מה דאישתעי קרייא כו'.

ניחא זב וזבה ומצורע ויולדת ויש קטנה יולדת כו'. — צ"ל: ניחא זב וזבה ומצורע יולדת מכיון שהשיאה כבר יצאת מרשות אביה אלא שכן אדם מפריש על אשתו קטנה ויש קטנה יולדת לא כן א"ר רדיפה כו' משהביאה שתי שערות היא ובנה חיים עיברה עד שלא הביאה וילדה משהביאה היא חיה ובנה מת מאי כדון אלא שכן אדם מפריש על אשתו חרשת כו'.

והוא מעכב מלשמוח עמה מפריש עליה חוץ מדעתה ר' אחא כו'. — צ"ל: והוא מעוכב מלשמוח עמה מפריש עליה חוץ מדעתה והא ר' אחא בשם ר' אילא אמר אינו מפריש עליה עולת העוף אלא חטאת העוף מפני שהיא מכשרתה לאכול בזבחים ותני כן אינו מפריש עליה כו' א"ר יוסי אין לך אלא כזה שמעכבה מלאכול בזבחים. ומעכבה מלאכול בזבחים (פי' וכי מנחת סוטה מעכבה מלאכול בזבחים דודאי שסוטה מותרת בשלמים ותודה וכל קודש שמותר לישראל ואין הסוטה אסורה אלא מהמורם משלמים ותודה שאינן נאכלין אלא לכהנים ולנשיהם ולעבדיהם כמו שאסורה בתרומה כדתנן בפ"א מ"ב) מכיון שהוא מעוכב כו'.

הלכה ב

כולה דרבנין מ"ד בכלי חרש לא במפוחם רבנין כו'. — צ"ל: מ"ד בכלי חרש לא במפוחם במפוחם מבפנים (פי' שהרי הפחם מתערב במים) מ"ד אפי' במפוחם במפוחם מבחוץ תמן תנינן כו'.

פתח לה באל"ף שכן מאל"ף שכאן כו'. — ע' הנוסח ביומא פ"ג ה"ח [דף מ"א ע"א] ושם הגירסא הנכונה.

הלכה ד

אמר ליה לא שנייא היא הכא דכתיב בספר כו'. — צ"ל: אמר רבי לא (פי' שם אמורא והוא ר' אילא) שנייא היא הכא כו'.

הלכה ה

א"ר אילי מה איכפת ליה ממזר גבי קינוי. — צ"ל: מה איכפלה ממזר גבי קינוי (ע' מ"ש בשביעית פ"ט ה"א, עמ' 76).

רבנין אמרין א"ר מנא לא כן א"ר יעקב ב"א בשם ר' לעזר שומרת יבם כו'. — צ"ל: רבנין אמרין ר' מנא מקשי לא כן א"ר יעקב כו' מותר באמה (פי' שאין דין היבמה כאשתו ופשיטא שאם זינתה שהיא מותרת לו ומאי קמ"ל ר' לעזר) בגין דתנינן זה הכלל כו' לא היה מתנה עמה לפום כן צריך מימר מותרת לביתה מאן תנא הדא מתניתא כו'.

מעשה היה וכהנת היתה והתירוה לביתה. — מכאן משמע דמותרת אף לכהן וכדעת בה"ג הלכות יבום וחליצה וכן בספר והזהיר פ' אחרי.

פרט לסומא שאין לו עינים הוא סומא היא סומה כו'. — צ"ל: הוא הוא סומא הוא היא סומה[1] (פי' שאף אם האשה סומה אינה שותה וע' בבלי כ"ז א') מתניתא דלא כר' יודן דר' יודן פוטרו כו' (פי' ולר' יהודה אין צורך לדרש זה).

פרק ג

הלכה א

[השלמות: **אם בחרבה של חטים כבר הוא אמור**. — פי' חריבה של חטין היא מנחת חוטא וכתיב בה והיתה לכהן כמנחה (ויקרא ה' י"ג) ללמד ששיריה נאכלין כפרש"י שם, ולתוספות (מנחות ע"ב ב' ד"ה אם) איתרניא מזאת תורת; אבל רש"י במנחות שם פירש דחריבה של חטין מנחת מאפה שמפורש (ויקרא ז' ט') ששיריה נאכלין וזה מן התימה דמנחת מאפה אינה חרבה כי החלות נבללין והרקיקין נמשחין וגם רש"י עה"ת אינו מפרש כן ע"ש.]

הלכה ג

המים נשפכין תני יש בהן משום קדושה נמחקה המגילה כו'. —יש להחליף הגירסא ותחלה צ"ל: נמחקה המגילה ואמרה טמאה אני המים נשפכין תני (תוספתא פ"ב ויש

[1] ואולי צ"ל: "הוא סומא והיא סומית" והוא הוא.

שם ט"ס ע"ש) יש בהן משום קדושה. ומנחתה מתפזרת ע"ג הדשן הדא אמרה שמנחת סוטה קדשה עד שלא נמחקה המגילה כו'.

ולית לר' עקיבה מערערים אותה לשתות כו'. — צ"ל: מערערים אותה ומשקין אותה על כורחה (ומה שבינתיים מיותר).

הלכה ד

כל אותן שנים היה עסוק במצות (פי' סתם מצוה בירושלמי ומדרשות היא מצות צדקה לעניים כדכתיב בדניאל ד' כ"ד וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין) כו' ויידא אמרה דא וישבו שלש שנים (פי' ובתוך ג' שנים הללו הרג לנבות היזרעאלי וירש את כרמו).

הא אינו אומר מנחת זכרון אלא לטובה. — פי' שאם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע (כ"ה בתוספתא סופ"א וספרי נשא פיסקא ח' וע' בבלי כ' ב' תוד"ה הא).

א"ל רשב"ל אם כן ילכו כל הנשים כו'. — צ"ל: א"ל ר"ש בן יוחי א"כ ילכו כו'.

אשה פרושה זו שהיא יושבת ומלעבת בדברי תורה. — במאמר אחד מהרמב"ם הנדפס באוצר נחמד ח"ב דף ק' העתיק "אשה פרוצה", ואף כי לפי נוסח זה היה עולה יפה מה שאמרו עליה "שהיא יושבת ומלעבת בד"ת" מ"מ נראה שט"ס במאמרו של הרמב"ם וצ"ל "פרושה".

ומה נעביד לכון ואתון שטיין נפק כתובה אמר לון כו'. — פי' "נפק כְּתוֹבָה" שיצא הסופר של ר' אלעזר וכן מבואר בערוך ערך פרוש.

עבדין כן ברומשא אתת וקרבת גבי ר' אלעזר. — צ"ל: אתת וקבילת גבי ר"א (פי' שצעקה לפני ר"א, ע' מ"ש במו"ק פ"ב ה"ג [עמ' 333], וכנוסח זה העתיק בערוך שם עם עוד שינויים ע"ש).

הלכה ה

זו טהורה לא שתלת לה זכות ואתייא כמ"ד הזכות תולה כו'. — צ"ל: זו טהורה לא שתלת לה זכות א"ר יצחק (ומה שבינתיים מיותר ונשתרבב מלמטה) כן אנן קיימין (פי' רישא של הברייתא דתני "לא שבאו לה עדים שהיא טמאה") כששתת ולא בדקו כו' אסורה לביתה א"ר יודן ואתייא (פי' סיפא "לא שתלת לה זכות" ולא עליה אמר הכתוב ונקתה ונזרעה זרע אבל מותרת לבעלה) כמ"ד הזכות תולה כו' מפני שתלה לה זכות ברם כמ"ד הזכות תולה וניכרת (זה איתא למעלה ושייך כאן) אסורה ונקה האיש כו'.

הלכה ו

תני ניטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי ה"ה ככל המנחות ותיפדה משקדשה כו'. — צ"ל: ה"ה ככל המנחות ותיפדה ותיאכל משקדשה בכלי ה"ה ככל המנחות תעובר

צורתה ותצא לבית השריפה (כ"ה בתוספתא פ"ב וע' בבלי ו' ב' ותוספתא זו אתא כתנא דבי ר' אבהו בבבלי פסחים ל"ד ב' דאפי' פגול טעון עבור צורה ובמנחת בכורים על התוספתא סתם דבריו) והאומרת טמאה אני לך ולא כדמי חטאת שמתו בעליה היא (פי' מקשה אסיפא דתנן "ושבאו לה עדים שהיא טמאה" דמנחתה נשרפת) ודמי חטאת שמתו בעליה ילכו לים המלח (כ"ה במעילה י"א א') דמיא לאשם (פי' שאם אחר שנשחט נודע לו שלא חטא ה"ז יקבר ע' כריתות כ"ג ב') אם לאשם תיקבר א"ר מתנייא דמיא לאשם תלוי שנשחט דתנינן תמן כו'.

הדא אמרה ניתנים בלילה וניתנין לאחר מיתה ומחשב להן. — פי' מדא"ר יוחנן דלר"ש אין השיריים ניתנין על המערכה במקום שנותן את הקומץ אלא נותנן ע"ג הדשן שלמעלה מוכח שאין דין שיריים כדין קומץ וע' מנחות ע"ד א'.

הלכה ז

[השלמות: **נמצאת מדחה פרשת טמאות**. — פי' ואין לחכמים לאסור מהשמפורש בתורה שהוא מותר.]

הלכה ח

[השלמות: **ר"מ כ"ד דברים מקולי ב"ש כו'**. דע שכ"ג מהן נמנו בעדיות פ"ד וכ"ש הראב"ד שם במ"ב לבד מדין מדיר את בנו בנזיר שהוא בתוספתא שם, והנה מצינו עוד באהלות פ"ב מ"ג כמה הוא חסרון בשדרה כו' ובגלגולת ב"ש אומרים כמלוא מקדח ובה"א כדי שינטל מן החי וימות באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאים דברי ר"מ וחכ"א בגדול של לשכה, והרי לו"ם ב"ש לקולא; וכתב בשו"ת רמ"ע ס"ב שהטעם שלא מנו זה בעדיות משום דכל אלו שנמנו שם אין חולק על ר"מ ועוד אפי' לר"מ אינו קל אלא מצד א' לענין טומאה אבל לענין טריפה ב"ש לחומרא ע' כתובות פ"ח היא ל"ב ע"א).]

פרק ד

הלכה א

ותהא כליל ולא תאכל היקשתיה כו'. — צ"ל: ותהא כליל ללא תאכל הקשתיה כו' (ע' מנחות שם ובפרש"י ד"ה תני אבוה, ומירושלמי כאן נראה כהפירוש הב' של רש"י שם).

כלום המים באין אלא להתירה לביתה וזו כיון שנסתרה אומר לו הוצא. — צ"ל: וזו עד שלא נסתרה אומר לו הוצא.

הלכה ג

[השלמות: **ר' יצחק בריה דר' חייה רובה בשם כו'**. —צ"ל: בריה דר"ח **כתובה** (וביבמות [פ"ד, ה' רע"ג] הנוסח מטי בה, והוא ט"ס).]

הלכה ד

וזו אנוסה היא מה אנוסה שבכהונה כו'. — צ"ל: וזו אנוסה היא ואנוסה שבכהונה כו'.
[השלמות: **דלכן מה אנן אמרין שתת ולא בדקו אותה המים טמאה היא**?- כצ"ל.]

פרק ה

הלכה א

אנן תנינן באו באו כו'. — צ"ל: אנן תנינן באו ובאו (פי' דריש וי"ו יתירא שכן היה נוסח שלהם בסדר המשנה וכן אסיקו בבבלי כ"ח א') אית תניי תני ובאו ובאו (פי' דשתי פעמים כתיב "ובאו") מ"ד באו ובאו ר"ע מ"ד ובאו ובאו ר' ישמעאל (פי' שאין ר' ישמעאל דורש וי"ן ע' שבועות רפ"ד ורפ"ח; וא"ת הא ר' ישמעאל אינו דורש נמי לשונות כפולים כדאיתא בנדרים פ"א ה"א אין זה אלא בלשונות כפולים במקום אחר זה אחר זה כלשון בני אדם כמבואר שם אבל לא בכפולים בשני מקומות) אנן תנינן נטמאה ונטמאה אית תניי תני ונטמאה ונטמאה מ"ד נטמאה ונטמאה ר"ע ומ"ד ונטמאה ונטמאה ר' ישמעאל תני ובאו בה בוא ובה כו'.

היא ע"י שדרכה ליאסר בין לו בין לאחר היא נבדקת אבל הוא לכשישתה הוא נבדק. — צ"ל: אבל הוא לכשתשתה הוא נבדק (כן העתיקו התוס' בבבלי כ"ז ב' ד"ה "כשם" וביאור זה שאם קינא לה מראובן וראובן לא בא עליה אבל הוא ניאף עם אשת איש אחרת ושתתה זו אין ראובן נבדק עד שתשתה אותה אשה שניאף עמה).

ולא כן סברנן מימר לכשישתה הוא נבדק. — צ"ל: לכשתשתה הוא נבדק (וכ"ה בתוספות הנ"ל).

הלכה ב

מן מה דמר ר' יוסי בשם ר' יונה אמרי לה רב בשם ר' חייה רובא השלישי כו'. — צ"ל: מן מה דמר ר' יוסי בשם ר' יוחנן (וכ"ה למטה) אמרי לה רב בשם ר"ח רובא השלישי שבא מחמת השרץ אסור לעשותו תרומה והרביעי מותר לעשותו קדש הוי דו רב הוא דאמר בין בתרומה ובין בחולין אמר ר"ע כו'.

אשכחת מימר מחלפא שיטתיה דרב דמר ר' בא בשם רב שלישי בא מחמת השרץ והרביעי כו'. — צ"ל: שלישי בא מחמת השרץ אסור לעשותו תרומה והרביעי כו'.

ואת אמר לית כן והכא לית כן א"ר יוחנן השלישי בא מחמת השרץ כו'. — צ"ל: והכא לית כן ר' הילא בשם ר' יוחנן השלישי בא מחמת השרץ מותר לעשותו תרומה בעון קומוי כו' אף השני אינו פוסל את החולין מלעשותן תרומה ר' יסא בשם ר' יוחנן (פי' ר' יסא חולק על ר' הילא) שלישי בא מחמת שרץ אסור לעשותו תרומה והרביעי מותר לעשותו קדש כו' ואת אמר הכן (פי' שמותר לעשות לרביעי של חולין קדש) כו' טומאתו בקדש משום מעלה (פי' שאף בקדשי מקדש המקודשין אין הרביעי טמא אלא משום מעלה ובחולין לא עשו מעלה זו לכך מותר לעשותו קדש) א"ר יוסי ולמה לית הוא מסמא בחולין מלעשותו קדש משום מעלה כדמר ר' יודן אפי' כרבנן דאינון אמרין אין שלישי בחולין אסור לעשותו תרומה משום מעלה א"ל ר' יונה ולית אנן צריכין שמעין לה מן בר נש רב (פי' ואין חוששין לדברי ר' יודן שאינו גדול כל כך ואף שלעיל א"ר יסא בשם ר' יוחנן דשלישי אסור לעשותו תרומה אין זה אלא לר"ע דיש שלישי בחולין אבל לא לרבנן).

ר' אבהו בשם ר' מנא. — צ"ל: ר' אבהו בשם ר' אמי (ע' מ"ש ברכות פ"ח ה"א, עמ' 18).

לא דו אמר ואשר יקריבו שם טמא הוא כו'. — צ"ל: ולמה אמר ואשר יקריבו כו' כמה דמר ר' סימון בר זבדי גולגולתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח (פי' זה היה באותו זמן בראשית בניין המקדש השני כדאיתא במדרש זוטא שה"ש פ"ג ד' אחזתיו ולא ארפנו זה דוד שתפס את הגורן מיד ארונה היבוסי ואמר זהו בית הבחירה עד שהבאותיו אל בית אמי ואל חדר הורתי בשעה שעלו בני ישראל להוסיף על המזבח וימצאו גלגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל הקב"ה את הקרבנות של ישראל ע"כ וע' ילקוט שם שהביא מדרש זה בהשמטה. והנה ההוספה על המזבח היתה בראשית בנין הבית השני כדתנן במדות רפ"ג וכשעלו בני הגולה הוסיפו על המזבח כו' ובלי ספק שענין מציאת גלגלתו של ארונה בזמן ההוא היה קבלה אצל חז"ל ונודע להם שהגלגולת היתה של ארונה אולי על ידי שנמצאה אצלה אבן או טס של מתכות שהיו חקוק עליה שם ארונה, ומה שאמרו בפסחים רפ"ט ונדרים פ"ו ה"ח וסנהדרין פ"א ה"ב אצל פסח שני של חזקיה "ואתיא כיי דמר ר' סימון בר זביד גולגולתו של ארנן היבוסי מצאו תחת המזבח" ענייננו כמו שלאחר זמן בבית השני מצאו גולגולתו של ארנן תחת המזבח כן מצאו איזו טומאה במקדש בזמן חזקיה לבד מעבודה זרה גם טומאת מת וכפשטות הכתוב בדה"י ב' כ"ט ט"ז ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל ה' וגומר).

ויאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא. — צ"ל: ולמה אמר ואשר יקריבו כו'.

הלכה ג

ר' ירמיה בשם ר"ש ב"ר יצחק רביע מאלף כו'. — צ"ל: רביע מאלכסון (פי' שאם נותנין כנגד העיר לכל רוח אלפים אמה צריכין ליתן בקרנות שהן באלכסונו של העיר אלפים על אלפים לכל קרן כדי לרבען והמגרש שבכל קרן שהוא אלף על אלף הוא רביע מאלפים על אלפים) א"ר יצחק ואפי' כו' מאן דמרבע ארבע גרמידין (פי' שרוצה לעשות מרובע ארבע אמות על ארבע אמות) בעי אשיתסר (פי' והכא מיירי בעיר קטנה מאד וכשיקיפו באלפים אמה לכל רוח תהיה מרובע של ד' אלפים ומשהו על ד' אלפים ומשהו והמגרש יהיה אלפים ומשהו על אלפים ומשהו ונמצא המגרש רביע אלא שפורתא לא דק מפני מדת העיר אע"פ שהיא קטנה).

[השלמות: **ואת מיתגר פלגא**. —פי' והגובה נתן כשיעור שקצבו לו כדי שלא ירגישו שהִטְעָם, דאם ל"כ ישתכר שלשה רבעים.]

אין מקדרין אלא בחבל של חמשים אמה. — ע' מה שהגהתי בזה בעירובין פ"ה (כ"ב ד', עמ' 201).

הלכה ד

התיבון הרי גאולת מצרים שנייא היא כו'. — ע' פסחים פ"י ה"ז (עמ' 240) מה שתקנתי בזה.

פרק ו

הלכה א

ר' יהושע אומר משישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. — צ"ל: עד שישאו ויתנו בה כו' (וכ"ה בתלמוד ה"א ובבבלי בסדר המשנה).

א"ר זעירא קומי ר' מנא לא על מה דר"א אמר ר' יושוע פליג כו'. —צ"ל: א"ר עזרא קומי ר' מנא (ע' מ"ש בשביעית פ"ה ה"ט, עמ' 68).

מאן יימר דעל מה דר"א אמר ר' יהושע פליג (פי' שאפשר דבעוף הפורח גם ר' יהושע מודה לר"א אלא שהוא מוסיף דאף כשישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה דינה כמו בשמעו מעוף הפורח) א"ל בגין דתנינן ר"י אומר עד שישאו כו' (פי' ואם אין ר"י חולק בעוף הפורח היה לו לומר "אף בשישאו כו'") הלכה כסתם משנה וכא הוא אמר הכין (פי' שבמשנה ג' סתם כר' יהושע דצריכין ב' עדים לסתירתה ע"ש בהלכה ג' ואיך אפשר שרשב"ל יסבור כר' אליעזר כמו שאמר ר' זעירא לעיל).

ואין בהן דשמע וידע ממאן שמע כעד מפי עד הוא. — פי' דר' יהושע אדברי ר' אליעזר חוזר וכשם שבעוף הפורח לר"א יוציא ויתן כתובה ה"ג לר' יהושע בנושאות ונותנות בה מוזרות בלבנה ומאחר דתנן במשנה ב' שהאשה והעבד והשפחה נאמנין אף לפוסלה מכתובתה גם עד מפי עד פוסלה מכתובתה דכ"מ שהאשה כשרה אף עד מפי עד כשר כדאיתא בבכורות ל"ו א'.

הלכה ב

וכר' ישמעאל דר"י אמר כ"מ שנאמר בתורה כו'. — דע ששיטת הירושלמי בהא דתנן במשנה ג' "ועד אין בה כל שיש בה" היינו שאין עד אחד שנטמאה אבל אם יש עד אחד שנטמאה אינה שותה, אבל שיטת הבבלי ל"א ב' דגם משנתנו אית לה כר' ישמעאל דכ"מ שנאמר עד הרי אלו בכלל שני עדים ופירוש הכתוב ועד אין בה שאין בה שני עדים שנטמאה אלא עד אחד מ"מ אינה שותה ע"ש. ופשטות הכתוב כשיטת הירושלמי.

מתניתא משהודה ר"ע לר"ט כו'. —צ"ל: מתניתא משהודה ר' טרפון לר"ע דתני ר"ט אומר כו' חזר ר' טרפון להיות שונה כר"ע (ע' תרומות פ"ח ה"א וספרא ויקרא פרשה ד' המובא בזבחים י"ג א' ע"ש וספרי בהעלותך פיסקא ע"ח המובא בירושלמי מגילה פ"א הי"ב שבכולן הודה ר"ט לר"ע וע' תוספתא פ"ה).

הלכה ד

תני בשם ר' נחמיה הולכין אחר רוב עדות. — צ"ל: אחר רוב דעות (וכ"ה לקמן פ"ט ה"ז ותוספתא יבמות פי"ד).

ואין בפסולי עדות אמור סיפא ב' אומרים ניטמאת ועד אומר לא ניטמאת לא היתה שותה הא עד בעד לא היתה שותה. — פי' דבפסולי עדות שני עדים כעד אחד דמי והן עד בעד ותני דלא היתה שותה.

אמרון בשם ר' שמואל בסתירה אחרת היא מתניתא. — פי' אין דברי ר' שמואל אמורים כדי לתרץ דברי ר' יוחנן אלא ענין בפני עצמו הוא כדי לפרש המשנה.

ר' זעירא בעא קומי ר' מנא מהו בסתירה כו'. — צ"ל: ר' עזרא בעי קומי ר' מנא (ע' מ"ש בשביעית פ"ה ה"ט, עמ' 68) כו' משקינא לה ונסתרה (פי' ואח"כ חזרה ונסתרה בפני שני עדים ואמר אחד מהן או אחר או אפי' שפחה ושאר פסולי עדות שראו אותה שנטמאה נאמנין אף לפוסלה מכתובתה וכ"ש שאינה שותה אבל אם אין לסתירה שנייה אלא עד אחד בלבד ועד זה אומר שנטמאה אינו נאמן וכמו שמבאר למטה).

א"ר אבמרי מכיון דאת מר בעדות שבטלה כו'. — צ"ל: א"ר אבמרי אפי' כמאן דמר בעדות כו'.

פרק ז

הלכה א

תני ר' חנניה קומי ר' מנא והא כתיב כי את כו'. — צ"ל: תני ר"ח קומי ר"מ דכתיב כי את כו' (פי' ומקרא זה מוכיח שאין תנאין בשבועות).

א"ל הדורות הבאים אחרינו אין בלבם תנייי. — חסר כאן וכצ"ל: א"ל מה הדורות הבאים אחרינו אין בלבם תנייי אף אנו אין בלבנו תנייי (וכ"ה בנדרים פ"ג ה"א).

הלכה ג

הלא המה בעבר הירדן מן הירדן ולהלן כו'. — ע' בבלי ל"ג ב' ורש"י ותוספות שם. ובהשקפה ראשונה נראה כל הענין תמוה מאד שמכאן יוצא דגלגל סמוכה לשכם ורחוקה מן הירדן וכל זה סותר את הכתובים (ע' במדבר ל"ד ט"ו ויהושע ה' יו"ד ושמואל ב' י"ט ט"ז ומ"א) ואת המציאות (ע' ספר תבואת הארץ פ"ג דף קי"ג וקנ"ה דפוס ירושלים תר"ס; וע' רמב"ן בפה"ת פ' לך לך י"ב ו' שכתב הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחילת ביאתם לארץ ע"כ, ופלא שסותר את המציאות דשכם רחוקה הרבה מן הירדן והרי ר' יהודה כאן שאומר דהר גריזים והר עיבל הן שבין הכותים הוא מפרש את הכתוב הלא המה בעבר הירדן מן הירדן ולהלן וגם הוא אומר שק"כ מיל הלכו באותו יום) וע' בק"ע שמשבש את הנוסחא כאן ובבבלי אבל כנוסחא שלפנינו איתא גם בספרי פ' ראה פיסקא נ"ו וע"פ ג' עדים יקום דבר. ונראה לומר דגלגל שבפ' ראה אין זה גלגל שבספר יהושע שהרי בזמן משה עדיין לא היה גלגל זה שנקרא בשם רק אחד שעברו ישראל את הירדן, והנה גלגל של יהושע היה סמוך לירדן אבל הגלגל שבפ' ראה היא סמוכה לשכם ורחוקה מן הירדן וז"ל הראב"ע בפ' ראה שם מול הגלגל ע"פ נבואה כמו וירדוף עד דן או שני מקומות ע"כ. וכבר גלינו דעתנו שהעיקר שהן ב' מקומות (ומה שהביא הראב"ע סמך שהוא ע"פ נבואה מוירדוף עד דן הוא ע"פ דרשת חז"ל בבבלי סנהדרין צ"ו א' ופר"א פכ"ז וברש"י עה"ת שם, אבל בפשטות י"ל שבזמנו של אברהם היה מקום בא"י בשם דן על שם ע"ז דן שהיתה שם וכן בב"ר פמ"ג וירדוף עד דן שם ע"ז היא, ועוד בבבלי שבת ס"ז ב' אין דן אלא לשון ע"ז; וכתב בתבואת הארץ פ"ב דף ע"ד ופ"ג דף רל"ט למזרח צור כפר באניאס וסמוך לו מערת פמייס או בניאס שנקראה כן על שם אליל אחד הנקרא אצל היונים בשם פאן או באן ולמערב פמייס ד' מיל היתה עיר דן או ליש ע"כ ונראה שהאליל פאן או באן הוא ע"ז דן שבב"ר ובבלי שבת והיא עיר דן שבזמן אברהם) ונ"ל דגלגל שביהושע ד' ט"ו וט' ט"ו היא גלגל שבפ' ראה שהיה סמוך לשכם בהר אפרים ואולי היא ג"כ גלגל שביהושע י"ב כ"ג.

והנה דעת ר' יהודה שאין המקרא יוצא מידי פשוטו שהן הר גריזים והר עיבל שאצל שכם וג"כ סמוכין לגלגל שאצל שכם שהיא ארץ מישור ושם ישב הכנעני כדכתיב (יהושע ט"ז יו"ד) וישב הכנעני בקרב אפרים וכתיב (שם כ"א כ"א) שכם ואת מגרשיה בהר אפרים, והא דכתיב (בראשית ל"ד ב') שכם בן חמור החוי נשיא הארץ עניינו שנשיא הארץ היה מבני החוי אבל יושבי שכם וסביבותיה היו כנעניים כפי הנראה מן הכתובים (שם י"ב ו' ול"ד ל'), וז"ל הרמב"ן (שם י"ב ו') ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה ע"כ. וראיתי בכפתור ופרח (פי"א עמוד רס"א מדפוס ירושלים) שמסתפק בשכם אם היא מארץ הכנעני או החוי.

ודעת ר"א שעשו שתי גבשושיות וקראו לאחת גריזים ואחת עיבל ושתיהן סמוכות לירדן (ומ"ש לפנינו כאן "הלא המה בעבר הירדן מן הירדן ולהלן" ט"ס הוא וצ"ל "סמוך לירדן" וכדאיתא בבבלי ובספרי) ולכן הוקשה לו "בארץ הכנעני אילו בין החוי" שהגבעונים מן החוים הם כדכתיב (יהושע ט' ז') ויאמרו איש ישראל אל החוי ועיר הגבעונים סמוכות לגלגל של יהושע וסמוכות לירדן שהרי ביום אחד באו בני ישראל מגלגל לעריהם (יהושע ט' י"ז), ועוד הוקשה לר"א "היושב בערבה אילו בין ההרים" שכן כתב יוסף בן מתתיה בספרו מלחמות היהודים חלק ב' ספר ד' פי"א אות ב' שסביב לירחו מימין ומשמאל ועל יד הירדן הרבה הרים וגבעות, ועוד הוקשה לו "מול הגלגל אין כאן גלגל" פי' שגלגל של משה שהיא אצל שכם רחוקה מן הירדן וכמו שנתבאר וכל זה דלא כמפרשי הירושלמי וגם שלא כפרש"י בבבלי בדברי ר"א שפירושו דחוק מאד כמו שיראה המעיין וגם מ"ש שם דשכם הוי הוא הוכחתי למעלה שאינו כן.

א"ר אלעזר ב"ר שמעון נמיתי לסופרי כותים כו'. — בבבלי ל"ג ב' ובספרי שם הנוסח "ר' אליעזר ב"ר יוסי" וכעין זה בירושלמי יבמות פ"א ה"ו הנוסח ר' שמעון בן אלעזר"; ועוד כעין זה בספרי שלח פיסקא קי"ב הנוסח ג"כ "ר' שמעון בן אלעזר" ואותו ענין בבבלי סנהדרין צ' ב' הנוסח "ר' אלעזר ב"ר יוסי".

הלכה ד

ר' שמעון אומר א"א לומר לוי למעלן כו'. — צ"ל: ר' יאשיה אומר כו' (וכ"ה בבבלי ל"ז א', וע' בתוספתא פ"ח הנוסח "רבי אומר" ונשמט השם "יאשיה").

רשב"ח אמר זה הבית שלמטן. — פי' בית הנשיא וכן ברה"ש פ"ב ה"ו וסנהדרין פ"א ה"ב "והן בייתא דלרע לא נהגין כן", והנה בית הנשיא היה בטבריא שהיא בעמק ורשב"ח היה יושב בעיר עין תאינה שבין טבריא לציפורי (תענית פ"ד ה"ב) והיא גבוהה מטבריא, ואלו שהיו דרין בטבריא אמרו "בית הזה" סתם. (וע"ע מ"ש בפסחים פ"ו ה"א, עמ' 226).

כהנא אמר כשם שהם חולקין כאן כך הן חולקין בתחילת החומש השני כו'. — צ"ל: כך הן חולקין באבני אפוד אית תניי תני לא כשם שהם חולקין כאן (פי' הן חולקין באבני אפוד) ולא כשם שהן חולקין בדגלים אלא כשם שהן חולקין בתחילת החומש השני בני לאה מיכן כו'.

הלכה ה

תני על אבני המלון נכתבו כו'. — פי' אבני המזבח הן עצמן אבני המלון שסתרו את המזבח והביאו את אבניו למלון לגלגל וכמו שנראה ממשנתנו; אלא שלמ"ד על אבני המזבח נכתבו עניינו שבעוד שעמד המזבח על מכונו נכתבו על אבניו ולמ"ד על אבני המלון נכתבו עניינו שלאחר שסתרו את המזבח והביאו את אבניו לגלגל אז סדו אותן בסיד וכתבו עליהן את התורה.

על אבני המלון נכתבו ניחא ושדת אותם בשיד (פי' כדכתיב דברים כ"ז ב' וג' ושדת אותם בשיד וכתבת עליהן את כל דברי התורה) מ"ד על אבני המזבח נכתבו מה מקיים ושדת אותם בשיד (פי' שבאבני המזבח כתיב שם פסוק ח' "וכתבת על האבנים את כל דברי התורה" ומדלא כתיב "וכתבת עליהן" והכתוב חוזר ומפרש "את האבנים" הוא לעכב שיכתוב על האבנים עצמן ולא על הסיד) בין כל אבן ואבן[2].

מלמד שהיו המים גדושין ועולין כמצד צרתן כו'. —צ"ל: גדושין ועולין כמאדם לצרתן י"ב מיל דברי ר' יהודה אמר לו ר' אלעזר ב"ר שמעון וכי אי זה קל כו' (וכעין זה בתוספתא רפ"ח ובבלי ל"ד א').

ביבנה הותרה הרצועה כו'. — ע' מ"ש ביבמות סופ"א (עמ' 340).

הלכה ח

ולמה קורין עשר תעשר כו'. —בנוסח המשנה שבבבלי (מ"א א') שלפנינו איתא "ופרשת המלך וברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה" וע"ש בפרש"י (ד"ה ושמע) וכן ברע"ב שנראה שלפניהם היה נוסח מחולף "כי תכלה לעשר וברכות וקללות עד שגומר את כל הפרשה ופרשת המלך ברכות שכה"ג מברך" כו', ולפ"ז נראה שהיה קורא כסדר מכי תכלה לעשר עד סוף ברכות וקללות ולכך לא כתב רש"י שם שום דילוג בין כי תכלה לעשר וברכות וקללות (ותמוה מ"ש בתויו"ט בשם רש"י שקורא ברכות וקללות אחר פרשת המלך). ומ"ש רש"י שם "ואח"כ קורא פרשת המלך" עניינו שלאחר שקרא כסדר

[2] ובבבלי (ל"ה ב') שיטה אחרת שלר' יהודה כתבו על האבנים עצמן ואח"כ סדו בסיד על הכתב ולפ"ז נראה בטעם הסיד שהוא למען יעמוד הכתב ימים רבים ולא ימחה מן האבנים. ומצינו מנהג זה גם אבל עמים אחרים קדמונים, ע' מ"ע הצפירה 1875 גליון ג' שנמצא בארץ פרס סלע גבוה אלף ושבע מאות רגל וחרותים עליו מכתבי יתדות רבים אשר כותביהם מרחו על פניהם טיח למען יעמדו ימים רבים ועד היום הזה הנם בעצם תומם.

מן כי תכלה עד סוף ברכות וקללות חוזר לאחוריו וקורא פרשת המלך, אבל הרמב"ם בפה"מ וכן בפ"ג ה"ג מחגיגה היו גורסים כנוסח הירושלמי (ודלא כל"מ שם ותויו"ט כאן) כדרכו ודרך הרי"ף שע"פ רוב הן מעתיקים כנוסח המשנה שבירושלמי כנודע וגם בספר לקח טוב (המכונה פסיקתא זוטרתי) פ' וילך מעתיק כנוסח זה, ומשום ששנינו במשנה ז' "וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי" שמזה יוצא שהיה קורא גם פרשת המלך לכך הוצרך הרמב"ם לומר שהיה קורא מעשר תעשר כל הפרשיות כסדרן בלי שום דילוג כל עיקר עד שגומר ברכות וקללות ובכלל זה הרי יש גם פרשת המלך.

ודע שבתוספתא פ"ז הנוסח שמע והיה שמוע תשמע עשר תעשר וכי תכלה לעשר ופרשת המלך עד שגומר את כולה ודרשות נדרשות בה וגו' עד סוף כי ה' אלקיכם ההולך עמכם זה השם שנתון בארון ע"כ ואינו מובן, ונראה שצ"ל: שמע והיה אם שמוע תשמע עשר תעשר וכי תכלה לעשר עד שגומר את כולה (פי' עד סוף ברכות וקללות וכדעת הרמב"ם ומכאן ואילך מתחיל בתוספתא ענין אחר וצ"ל) פרשת משוח מלחמה ודרשות הנדרשות בה כו' (ובא לפרש פרשת משוח מלחמה השנויה במשנתנו רפ"ח ושם דרשו כל הפרשה, וכל הדרשות היו כתובים גם בתוספתא אלא שמעתיק התוספתא קיצר ולא העתיק את הדרשות ורמזן כי סמך על המשנה, וע' במנחת בכורים על התוספתא שם).

פרק ח

הלכה א

אבל בערכי המלחמה מספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים. — צ"ל: אבל בערכי המלחמה כהן אומרה בכל לשון ושוטר משמיע לעם בכל לשון (כן מוכח מסוגיא שלמטה ונוסח שלפנינו נשתרבב ממשנה ששית דפרקין) ר' חגיי בעי כו'.

התיב ר' חייא בר אדא לא מסתברא דלא כו'. —צ"ל: התיב ר' חייא בר אדא קומי ר' מנא (ע' פיאה פ"ז ה"ח ומ"ש שם [עמ' 30] שר' חייא בר אדא היה תלמיד ר' מנא ופעמים רבות שאל ממנו) לא מסתברא דלא והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ואח"כ ונגש הכהן ודבר אל העם (פי' שמתוך הסברא היה נראה שתחילה יכריזו השוטרים שכל מי שבנה בית ולא חנכו ונטע כרם ולא חללו וארש אשה ולא לקחה וגם הירא ורך הלבב ילכו וישובו לביתם ואחר שישובו אלה אז ידבר הכהן שמע ישראל וגו' אל ירך לבבכם וגו' למען חזק את הנשארים במחנה) א"ל מכיון דא"א אין מקרא אמור על הסדר לית ש"מ כלום (פי' שכדבריך כן הוא שאין מוקדם ומאוחר במקראות הללו ובתחילה מדברים השוטרים ואח"כ מדבר הכהן וכן מבואר בבבלי מ"ב ב' בברייתא שהביאו שם וכפרש"י

שם. ודברי ר' חייא בד אדא הם ענין בפני עצמו ואינם חוזרין על דברי חגיי שלפניו ודלא כמפרשי הירושלמי, וע' ברמב"ם פ"ז ה"ב וג' ממלכים שיטה אחרת בזה וע' בנושאי כליו שם).

הלכה ד

נתן לו שכרו לאחר י"ב חדש כמי שלא חנכו כו'. —צ"ל: ואם יתן לו שכרו לאחר י"ב חדש כמי שלא חנכו (פי' ולא ישוב לביתו אלא מספק מים ומזון ורק לאחר י"ב חדש כאשר יקבל שכרו אז יהיה דינו כמי שחנכו, כן נראה מדברי הרמב"ם פ"ז הי"ב ממלכים) נעלו אם היה בתוכו חפצים את שדרכו ליבטל עליהן (פי' שדרך בית זה ליבטל בשביל חפצים הללו שמניחין אותן בו) כמי שחנכו (וע' רמב"ם בפ"ז הי"ג שם שפירש "את שדרכו ליבטל עליהן" שדרך האדם לבטל על שמירת חפצים אלו, ואין זה מחוור כפי סגנון הירושלמי דקאי על הבית ולא על האדם).

הלכה ה

מה אנן קיימין אם בשהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן מאכל מין בשאינו מיגו פירות כו'. — צ"ל: מה אנן קיימין (פי' הא דתנן ואחד המבריך ואחד המרכיב) אם בשהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן מאכל מין בשאינו מינו או בשהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק (פי' שגם זה אסור לישראל לעשות כן כדאיתא בערלה פ"א ה"ב) פירות עבירה הן ואם בשהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן מאכל מין במינו (פי' ופירות אילן ראשון כבר חילל) לא כנוטע כבתחילה הוא (פי' שאין דינו כנוטע עתה כדאמרינן בערלה פ"א ה"ד ילדה שסיבכה בזקינה טהורה הילדה) אלא כן אנן קיימין בשהרכיב תאינה שחורה כו' (פי' ושיטת הירושלמי שבאופן זה שנוטע מין תאנים חדשות אע"פ שאין ערלה נוהג בהן מ"מ חוזר עליהן מעורכי המלחמה כאילו נטען בקרקע תחילה אבל שיטת הבבלי מ"ג ב', אינו כן ע"ש).

הלכה ו

[השלמות: **אפי' שומרת יבם לחמשה אחים**. — תוספתא פ"ז וע' בבלי (מ"ג ב') ושם הגירסא מת אחד מהן במלחמה כולן חוזרין, אבל בתוספתא שם איתא שמע שמת אחיו במלחמה עד שלא נתן (צ"ל נשא) במשא חוזר משנתן (משנשא) במשא אינו חוזר.]

הלכה ט

מתניתא פליגא על ר' יוסי שומע פרשה מפי כהן ואומרה כו'. — צ"ל: מתניתא פליגא על ר' יוסי בספר שוטר שומע (כן הנוסח לעיל ה"א) פרשה מפי כהן ואומרה לעם בכל לשון (פי' ומשמע שבמערכי המלחמה אינו כן אלא השוטר אומר דברים מפי עצמו)

וסיפא פליגא על ר' מנא אבל בערכי המלחמה כהן אומרה בכל לשון ושוטר משמיע לעם בכל לשון (פי' ומפורש דגם במערכי המלחמה כהן אומר כל הדברים תחילה ושוטר משמיען וע' לעיל ה"א שגם שם הוספתי לשון זה) פתר לה עוד דבר אחד היה מוסיף משלו (פי' דבמערכי המלחמה היה כהן אומר ושוטר משמיע רק דברים הראשונים אבל דברים האחרונים דהיינו מי האיש הירא וגו' היה השוטר מוסיף משלו מה שלא אמר כהן תחילה) אין תימר כן אפי' על דר' יוסי לית היא פליגא (פי' דודאי צ"ל כן שכדי שלא יקשה מרישא דברייתא לסיפא ההכרח לומר שדבר אחד היה מוסיף משלו ומ"מ אינה חולקת על ר' יוסי) תיפתר כמאן דמר הראשונים אמרו הוא אמרן רבו כו'.

הלכה י

[השלמות: **גד גדוד יגודנו כו'**. — מובא ברמב"ן על פסוק זה.]

פרק ט

הלכה א

ומציינין על קברו כדי שיצאו ב"ד מלישכת הגזית וימודו. — פי' שמציינין על קברו אותו מקום שממנו צריכין למדוד (וע' מע"ש רפ"ה דשם נתבאר דמקום הרוג מציינין אותו בדם) ולשון התוספתא פ"ט "ומציינין את מקומו" ועניינו כמו שבארנו, והנה ר' אליעזר ס"ל במ"ד דפרקין שאם נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחד שמוליכין את הראש אצל הגוף והיינו שקוברין אותו במקום הגוף ובמ"ג ס"ל לר"א שמודדין מטבורו והרי יכולין לציין במקום הקבר בצמצום נגד הטבור, ור"ע שחולק עליו וסובר דקוברין אותו במקום הראש הרי הוא סובר שמודדין מחוטמו ושפיר יכול לציין על קברו את המקום שבו נמצא החוטם.

הלכה ה

מכיון דאת אמר יש מהן למזבח טריפה פוסלת בה בהי' פשיטא כו'. — צ"ל: יש מהן למזבח טריפה פוסלת בה (ע' דטריפה פסולה אף בקרבנות בני נח ע' בבלי ע"ז ה' ב' ועגלה דינה כמי שיש ממנה למזבח) תהא פשיטא לך כו'.

אמרין חברייא קומי ר' יוסי תיפתר לשעבר כו'. —צ"ל: תיפתר כמאן דמר לשעבר אמר לון מאן דאית ליה לשעבר כ"ש לבא (עי' בבלי מ"ו ב' דגם רבא אית ליה כן) מקום גיתה (ע' זבחים קי"ב א' ופרש"י שם ד"ה גיתה) ותפיסתה כו' וכמה היא תפיסתה ארבעים אמה (כ"ה בתוספתא פ"ט) רבי אומר כו' ר' שמואל בריה דר' יוסי ב"ר בון בעי ואמר אשר לא יעבד כו'.

הלכה י

אמרו על ר' יהודה בן בבא כו' שגידל בהמה דקה כו'. — וכ"ה בתוספתא ב"ק פ"ח ונראה מזה דר' יהודה בן בבא מת על מטתו וזה דלא כבבלי סנהדרין (י"ד א') שנהרג ע"י המלכות וכ"ה במדרש איכה רבתי פ"ב פסוק ב' ובמדרש תהלים מזמור ט'.

הלכה יד

א"ר זעירא ראשונה ראשונה מתקיימת. — וכעין זה תניא בתוספתא פט"ו "וראשון ראשון עומד" וביאור זה שגזירות מתחדשות והגזירות הקודמות אינן מתבטלות.

הלכה טו

[השלמות: **זו זהורית המוזהבת.** —ע"ה תוספתא פט"ו ובבלי מ"ט ב'.]

מהו שילמד אדם את בנו יוונית כו'. — שיטת הירושלמי היא דכשגזרו בפולמוס של טיטוס שלא ילמד אדם את בנו יוונית היינו לשון יונית ממש כדי שלא יוכל אדם מישראל להתחבר עם הגוים ופעמים יקרה שימסור לפניהם על בני ישראל חבריו ואך לאלה שהן קרובים למלכות התירו ללמוד לשון יון כדתני בתוספתא פט"ו התירו להם לבית ר' גמליאל ללמד בניהם יונית מפני שהן קרובין למלכות וכעין זה בירושלמי שבת פ"ו ה"א שלשה דברים התירו לבית רבי כו' ושיהו מלמדין את בניהן יונית. ומה שאמרו עוד בפ"א שם (דף ג' ע"ג) דב"ש וב"ה "גזרו על לשונן" נראה דהיינו על לשון רומית שהוא לשון הרומיים ששלטו על ישראל אבל על לשון יונית לא גזרו עד פולמוס של טיטוס. ומצינו בקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו ספר כ' פרק ט' "שלימוד לשונות הגוים הוא דבר שאינו הגון אצל היהודים" ונראה שזה היה אחר שגזרו ב"ש וב"ה על לשונן. אבל שיטת הבבלי בסוף מסכת זו וכן בב"ק (פ"ב ב') שלשון יונית לא גזרו עליה מעולם אבל גזרו על חכמת יונית עוד בימי מלחמת האחים החשמונאים ועוד חזרו וגזרו שנית על חכמת יונית בפולמוס של טיטוס, ולשיטה זו אמרו "של בית ר' גמליאל התירו להן חכמת יונית מפני שקרובין למלכות"; ולשיטה זו יפה הקשו בתוספות ב"ק שם מפני מה היה הצורך לגזור שנית על חכמת יונית בפולמוס של טיטוס אחר שכבר נאסרה זמן רב קודם בעת מלחמת החשמונאים ונדחקו מאד ליישב זה ע"ש.